

Національний історико-меморіальний заповідник
«Бабин Яр»

Михайло Гутор

**КАТЕРИНА СІКОРСЬКА:
ЛЮДЯНІСТЬ
У ЧАСИ ЖОРСТОКОСТІ**

Історичний нарис

Київ 2018

Вона заплатила життям

«У ті часи всюди був морок. Здавалося, що й на небесах і на землі всі ворота співчуття закрилися. Вбивця вбивав і євреї помирали, а зовнішній світ або був співучасником або залишався осторонь. Лише у небагатьох вистачило мужності не залишатися байдужими... Чому їх було так мало? Пам'ятайте: найбільше жертву ранить не жорстокість гнобителя, а безчестя спостерігача... Не дайте, нарешті, забути, що завжди настає момент вибору... І тому ми повинні знати про цих хороших людей, що допомагали євреям під час Катастрофи. Ми повинні вчитися у них і пам'ятати їх з вдячністю і надією».

Елі Візель, лауреат Нобелівської премії.

Тема Голокосту й усіх складників цієї великої трагедії є однією з найболючіших у світі. Хто б міг подумати, що вже сформована у філософських, моральних, етичних традиціях Європа допустить таку страшну біду, яка забере життя близько шести мільйонів мирних євреїв у різних країнах, не залишивши шансів на життя чоловікам, жінкам, старим, дітям. Їх убила нацистська ідеологія, яка визріла в головах кількох німецьких політиків, що прагнули побудувати великий рейх, у якому пануватиме лише особливий арійський, тобто німецький, народ.

Однаке все затаєне з часом оприявнюється. І цивілізована Європа таки наважилася привернути увагу світу до трагічної долі єврейського народу в 1933–1945 роках. Людство повинно було дізнатися всю правду про Голокост, щоб таке лихо більше ніколи не повторилося. Важливо було також згадати про тих мужніх громадян неєврейської національності, які, часто наражаючи себе на смертельну небезпеку, рятували від неминучої смерті євреїв. Серед них і чимало наших краян, які під час німецької окупації України в 1941–1944 рр. ризикували своїм життям, переховуючи від нацистів євреїв. Одна з таких – Катерина Сікорська, жителька містечка Підгайці, що на Тернопільщині. Ціною свого життя вона намагалася врятувати своїх єврейських сусідів. Ця історія про неї, мужню жінку, у серці якої любов до ближнього перемогла страх смерті.

У часи Голокосту – катастрофи європейського єврейства, – представники інших національностей ставилися до євреїв по-різному – від байдужості до ворожості. Більшість без емоційно (індиферентно) спостерігала за тим, як сусідів та знайомих заарештовували й вбивали. Були й такі, що допомагали нацистам в «остаточному вирішенні єврейського питання», інші наживалися за рахунок чужого пограбованого майна. Але й ту страшну добу залишалися ще люди з дивовижною мужністю й найкращими людськими рисами, які, попри особисту смертельну небезпеку, робили все можливе, а часом і неможливе для порятунку найобездоленішого на той час народу.

Незважаючи на те, що час віддаляє нас від тих акопалістичних подій в пам'яті залишаються численні подвиги в ім'я порятунку євреїв, досить часто як важливі і незабутні сімейні передання. У Східній Європі ризик смертельної небезпеки за допомогу євреям був найвищим. За їхнє переховування нацисти страчували сім'ю рятівника. Про це сповіщали численні оголошення на вулицях у приміщеннях окупаційної влади. У Західній Європі у разі виявлення до-

помоги євреям загрожувало ув'язнення та заслання до концтаборів. Усі, хто наважувався на такий людський крок, жили у постійному відчутті страху: їх могли видати сусіди або ж вистежити поліція чи гестапо. Попри загрози смертельної кари, серед українців були тисячі тих, хто, ризикуючи та жертвуючи собою і своїми родинами, рятував та переховував євреїв, з якими наш народ століттями жив по сусідству, а часом в єдиному історично-географічному просторі, коли мова йшла про села і містечка, особливо на Правобережжі України, змерженої численними і прадавніми єврейськими осідками. І коли над Європою опустилося страшне погроззя так званого нового німецького порядку, де для євреїв не залишалось навіть шпаринки, багато українців виявили почуття безкорисливої допомоги народу, який втрапив у смертельну небезпеку. В цьому випадку – сусідам-євреям, Іноді навіть не сусідам, а просто безпритульним втікачам. Багато таких українців з часом отримали одне з найпочесніших звань – Праведник народів світу, якого, згідно з ізраїльським Законом «Про Пам'ять про Катастрофу» удостоюються люди інших національностей, які в роки нацистської

окупації рятували євреїв від переслідувань і тотального знищення.

На думку науковця Ж. Ковби, у Галичині з кожних десяти місцевих жителів (поляків та українців) «семеро пасивно чи активно співчували євреям». Серед рятівників євреїв часто були люди різних політичних переконань і представники різних релігійних конфесій.¹

За підрахунками професора Я. Хонігсмана, за переховування євреїв тільки у Львівській області в 1943 році нацисти стратили понад сто українців.²

У Львові 38% усіх кримінальних справ надзвичайного німецького суду для населення «Зондергеріхт» стосувалися осіб, які переховували євреїв, або надавали їм якусь іншу допомогу. Хронологічно це період 1942 – першої половини 1944 р.³

Знищення євреїв на території європейських держав проходило в ізольованих концентраційних таборах, а в Україні, Білорусі – практично на очах жителів, не приховуючи ні часу, ні місця страти. І багато хто з українців, розуміючи загрозу і собі, і своїй родині, наважувалися на рішучий крок – вирвати з лещат смерті сусідську єврейську сімю, хоча б одну безневинну дитину. Чому так чинили? Перш за все, з релігійних мотивів, адже в Біблії сказано «допоможи ближньому своєму», «не убий». Часто рятували чисто імпульсивно, бо знали тих людей як сусідів, таких само як і вони хліборобів,

ремісників, торговий люд, спілкувалися з ними роками і десятиліттями.. Але треба сказати і таке: в силу умов того часу більшість людей скував страх: адже на відміну від західних держав, праведників в Україні знищували разом з родино. Тому не кожен був спроможний ризикувати життям своїх близьких. Ті, які перемогли страх – великі духом, силою і вірою люди.

У Державі Ізраїль комісія Меморіального комплексу Катастрофи і героїзму єврейського народу «Яд Вашем» присвоює (за життя чи по смертю) почесне звання Праведника світу тим представникам інших народів, котрі в роки Другої світової війни, рятуючи євреїв від неминучого знищення нацистами, виявили неабияку особисту мужність та продемонстрували непересічні моральні чесноти. Такі звання мають й українці.² зміни в цій версії очікують на перевірку. Стабільну версію було перевірено 29 вересня 2013.

Праведники народів світу (івр. **חסידו אומות העולם**, *хасидей умот ха-олам*), може в частковому випадку стосуватись Бней Ноах чи Ноахідів, цей термін використовується в юдаїзмі і стосується не євреїв, які виконують Сім законів нащадків Ноя і таким чином заслугують на царство небесне.

В світському житті термін Праведники народів світу використовується державою Ізраїль для відзначення представників інших народів, які в роки Голокосту ризикували власним життям, рятуючи євреїв. Від часу заснування (1953 рік) інститут пам'яті Голокосту «Яд-Вашем» у Єрусалимі удостоєно станом на початок 2018-го року 26973 праведники у 51 країнах, з них – 2619 в Україні.⁴

⁴ Праведники Народів Світу [Електронний ресурс] // – Режим доступу: <http://www.yadvashem.org/yv/ru/righteous/statistics.asp> (відвідано 08. 08. 2018 р.)

¹ Ковба Ж. М. Людяність у безодні пекла: Поведінка місцевого населення Східної Галичини в роки «остаточного розв'язання єврейського питання». К., 2009.

² Тяглий М. І. Праведники Народів Світу [Електронний ресурс] // – Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Pravednyku_svitu (відвідано 08. 08. 2018 р.)

³ Ковба Ж. Людяність у безодні пекла: Поведінка місцевого населення Східної Галичини в роки «остаточного розв'язання єврейського питання». «Дух і Літера» К., 2009. – С. 185. –296 с.

Катерина Сікорська 1943 р.

У Талмуді, єврейському писанні, сказано: «Праведник світу отримає місце, куди він зможе прийти». Таким місцем стала Гора Пам'яті в Єрусалимі, де виростає Алея Праведників. На честь кожного Праведника висаджено хлібне дерево, яке, згідно єврейської легенди, не горить, не тоне, його коріння не піддається руйнуванню, воно взагалі не підвладне часові. Як символ торжества над смертю, людської пам'яті і вдячності, з року в рік зростає Алея. Тисячі дерев і табличок з написами на івриті та англійською мовою стали живими пам'ятниками тим, хто врятував бодай одне чуже життя.

Одна з понад двох тисяч історій українських Праведників народів світу – історія Катерини Сікорської з містечка Підгайці на Тернопільщині.

У містечку Підгайці на Тернопільщині, де до Другої світової війни українці та поляки складали меншість до єврейського населення (3,7 тис. з 6 тис. загалом), під час війни розігралася типова для подібних містечок трагедія Голокосту.

Поселення в Підгайцях згадується у відомих на сьогодні писемних джерелах з 1397 року, а поселення євреїв у ньому – з 1552 р. За даними наукової експедиції Петербурзького єврейського університету, яка побувала у Під-

гайцях 1991 року, найстаріша мацева (надгробний камінь) на місцевому єврейському цвинтарі датований 1647 роком.

Однак наукова експедиція з Єрусалимського університету, що проводила пошукові роботи у липні 2011 р., віднайшла мацеву 1599 року. Від середини XVI і до початку XX століття єврейська громада Підгаєць процвітала і на 1939 рік налічувала 3700 осіб.⁵

4 липня 1941 року Підгайці окупували німецькі війська. Невдовзі було створено «Юденрад». Відомо, що створення такого єврейського органу самоуправління, який під загрозою покарання смертю змушений був виконувати всі накази окупантів, став нічим іншим, як проміжною ланкою у взаєминах між євреями та окупантами, кінцевою метою яких була організація системної ліквідації євреїв. Спеціальні нашивки з зірками Давида, аусвайси, страх смерті на кожному кроці – все це ставило єврейське населення їх у різкі рамки відчуження від поляків і українців. Завше при «Юденратах» створювали і єврейську поліцію, одним із керівників якої у Підгайцях був адвокат Дорнфельд. Єврейська поліція збирала грошові датки і податки, допомагала у проведенні рейдів, вартуванні та конвоюванні до місць примусових робіт.

Загалом під час Другої світової війни у Підгайцях було проведено чотири масові акції винищення євреїв. Перша відбулася на свято єврейського Судного Дня 5702 року, тобто 21 вересня 1942 року. Понад 1000 євреїв погнали на залізничну станцію і відправили у табір смерті Белжець.⁶

⁵ Підгайці та Підгаєччина / Упор. С. Колодницький. Тернопіль: ТзОВ «Терно-граф», 2012. – С. 207. – 768 с.

⁶ Підгайці та Підгаєччина / Упор. С. Колодницький. Тернопіль: ТзОВ «Терно-граф», 2012. – С. 207. – 768 с.

Тоді ж у Підгайцях створили справжнє гетто, до якого зігнали євреїв зі всього повіту. Посилаючись на спогади про примусове переселення підгаєцьких євреїв в гетто, професор Т. Гунчак пише: «Той процес був болісним і тривалим не тільки для самих євреїв, а й для нас, українців, які були їхніми сусідами».⁷

Центр гетто розташовувався на т.зв. Старій Торговиці, якраз навпроти Успенської церкви, і зігнали сюди понад 4000 євреїв. Підгайчанка Ірина Гутор-Сікорська, відзначала, що якраз на колишній вулиці Старій Торговиці у межах гетто був двоповерховий будинок, в якому працювали члени «Юденрату» та єврейської поліції, через який контролювався вхід-вихід євреїв гетто у місто на 1 годину для закупівлі продуктів.

Друга акція розпочалась 30 жовтня 1942 року. В її результаті понад 1200 осіб були відправлені в той же табір Белжець.

Зима 1942-1943 рр. стала особливо важкою для в'язнів гетто. Стало очевидним, що невдовзі гетто буде ліквідоване. І всі розуміли яким чином це станеться. І якщо до цього українці та поляки допомагали колишнім своїм сусідам харчами та одягом, тепер дехто задумувався і над тим, як вирвати їх з гетто. Зробити це можна було тільки нелегально, з великим ризиком і для себе, і для родини. Особливо складним було те, як подальше переховувати поряткованих із гетто євреїв.

Цінні відомості про життя та трагедію єврейської громади в галицькому містечку Підгайці подає у своїх спогадах, Праведник народів світу, – Ірина Гутор-Сікорська (17. 01. 1930. – 20. 04. 2011):

⁷ Т. Гунчак «Мої спогади-стежки життя». – К.: Дніпро, 2005. – С.-14.

Ірина Гутор

«В часи коли всіх євреїв загнали в гетто, до моєї мами Катерини Сікорської прийшла добра мама подруга і сусідка пані Крессель, і попросила сховати її синів Леона й Адольфа від нацистських карателів. Мама відразу погодилась з проханням нашої сусідки. До війни ми були в дуже добрих відносинах з родиною Кресселів. Коли ми хворіли – вона, як лікар, завжди приходила на допомогу не потребуючи ніякої оплати, а це було дуже важливо, адже мій батько Євстахій Сікорський помер в 1936 році, і моя мама самотужки виховувала нас трьох доньок – Ірину, Христину та Марію.

Сини Кресселів часто приходили до нас в гості. Ми ж ходили до їхнього батька в книжковий магазин і отримували від нього подарунки. Під час українських свят вони вітали нас, а ми їх з їхніми святами. Єврейська громада ставилась з повагою до українських та польських релігійних свят – виявляючи толерантність. Можна сказати – це був щирий вияв обопільної поваги і доброти.

Мама разом із братом Іваном Луцівим викопали схованку в нашій кухні під грубкою. З серпня 1942 р. по березень 1943 р. сини пані Крессель, Леон та Адольф (14 і 17 років) та сусід Мойше Кляр переховувались в нашому домі. В день вони сиділи в кімнаті, а на ніч перебирались у схованку. Я з мамою готувала їм їсти, прала білизну. Адольф завжди

Посвідчення Праведниці народів світу Ірини Гутор про нагородження орденом «За мужність III ступеня» Фонди НІМЗ «Бабин Яр» – КН-104.

допомагав мені у навчанні (добре знав німецьку мову).

Для сина Мойше Кляра, Леона Кляра та багатьох євреїв з гетто, Катерина Сікорська ходила в село Вербів, де проживав умілець-художник, щоб виробити для них арійські документи з україн-

ськими або ж польськими прізвищами. Леон Кляр пережив Голокост з документом на прізвище Богдан Товпаш. Але з тими документами він таки потрапив до концтабору Аушвіц, бо німці підозрювали по його зовнішності, що не може бути поляком чи українцем. Переживши концтабір, він приїхав до Підгаєць, і там його радянська влада звинуватила в тому, що він може бути колаборантом. Це ще одна незнана сторінка: навіть до тих євреїв, які чудом вціліли, комуністи ставилися із великою підозрою, а деяких навіть розстрілювали. Леона Кляра запроторили на 4 місяці до тюрми в Бережанах, – реально за те, що він вижив! «Чому ти не загинув, як ти міг вижити, коли всі твої загинули?!», – запитував слідчий. Таке-ось було ставлення до нещасних євреїв.

Навесні, в березні, 1943 року за доносом у дід Катерини Сікорської увірвалися Віллі Герман – шарфюрер СС, Губерт Конен – голова Бережанської

Катерина Сікорська з своїм чоловіком Євстахієм Сікорським. м. Підгайці, 1929 р. Фонди НІМЗ «Бабин Яр» – КН-108

гілки Центрального офісу фольксдойче, Франко Раїнчук (Балицький).

Балицький бив мене гумовою палицею по голові, а Герман шкіряними рукавицями по лиці і допитувалися - де ховаються євреї. Я їм відповіла, що ніяких євреїв ми не переховуємо. Проводячи обшук і, простукуючи підлогу у кухні, знайшли схованку в якій переховувалися Мойше Кляр, Леон та Адольф Кресселі. Їх арештували і відвезли у Тернопільське гестапо. Доля Мойше Кляра та братів Кресселів – невідома.

Потім улаштували засідку біля нашої хати й схопили мою маму Катерину Сікорську. Її відправили до в'язниці в Бережани, потім – у Тернопіль. У серпні 1943-го її засудили на публічному процесі та стратили.

На той час моїй мамі було 42 роки. Ми, неповнолітні доньки, – Ірина (13 років), Христина (10 років), Марія (6 років) залишилися сиротами, цілий рік ми цесі та стратили.

На той час моїй мамі було 42 роки. Ми, неповнолітні доньки, – Ірина (13 років), Христина (10 років), Марія (6 років) залишилися сиротами, цілий рік ми жили самі, сподіваючись на повернення своєї мами, а потім до кінця війни виховувалися в родичів і знайомих.

У 1995 році родина Клярів написала відповідне звернення до «Яд Вашем», в ньому є комісія щодо Праведників, і вони позитивно розглянули цей лист зі свідченнями⁸.

28 травня 1995 року Меморіальний комплекс Катастрофи і героїзму єврейського народу «Яд Вашем» визнав Катерину Сікорську та її доньку Ірину Гутор (дівооче прізвище Сікорська) Праведниками народів світу.

⁸ Відеодокументи на електронному носії. Спогади Ірини Євстахівної Гутор. 2006 р. м. Підгайці // Фонд Національного історико-меморіального заповідника «Бабин Яр». - КН 107/69.

Шарфюрер СС
Віллі Герман

Оголошення влади Генерального губернаторства від вересня 1942 року, в якому говориться про смертну кару за переховування євреїв, а також за продаж чи постачання для них їжі (фотокопія*)

27 січня 2010 року Ірина Гутор Указом Президента України В. Ющенком було нагороджено орденом «За мужність».

Шарфюрер СС Віллі Герман Ш и м о н Редліх, досліджуючи подальшу долю нацистських вбивць Віллі Германа та Губерта Конена писав: «Губерт Конен після війни жив у Німеччині, де його допитували, але жодного разу не засудили. Конен помер на початку сімдесятих... Віллі Герман після повернення до Німеччини був кілька разів затриманий американцями і французами, після чого повернувся до свого рідного містечка у Саарі, де продовжив свою роботу слюсарем. Процес проти нього розпочався

Диплом Праведника народів світу Катерини Сікорської та її дочки Ірини. Фонди НІМЗ «Бабин Яр» – КН-103.

Леон і Адольф Креселлі

Особистий архів Михайла Гутора.

на початку шістдесятих. Він був засуджений на 10 років ув'язнення у 1966-му».⁹

В 2010 р. Ірина Корпан представила в Канаді, а згодом і в Україні, документальний фільм про свою бабусю Катерину Сікорську «Бабуся, якої я не знала», у якому йдеться про те, як під час Голокосту українці, наражаючись на смертельну небезпеку, рятували євреїв від нацистських вбивць. «Я ходила тими підгаєцькими стежками, де ступали ноги моєї бабусі, я вдихала терпке повітря моєї Батьківщини, я будила в пам'яті інших людей спогади про неї. Подумки через світи та плин часу я розмовляла з нею. Чому вона зробила це? Чому наражала на смертельну небезпеку себе та своїх дітей? Чи мало для неї значення в цю хвилину те, що рятувала не християнські, а юдейські душі? Думаю, що ні. Відчувши жах, біль і розпач

іншої матері, за дітьми якої полюють убивці, вона стала на тернисту стежку вселенського милосердя й любові та випила свою чашу до дна. Цей учинок слу-

Мойше Кляр

Особистий архів Михайла Гутора.

гує доказом того, що в житті кожного з нас є мить вибору, ота межа, після якої – любов чи ненависть, життя чи смерть, вічність чи забуття».¹⁰

Вчені довго намагалися скласти загальний портрет «праведників», аби краще зрозуміти їхню мотивацію прийти на порятунок.

Самуель Олінер, професор соціології з Університету Гумбольдта в США, засновник Інституту альтруїстичної особистості і просоціальної поведінки (Altruistic Personality and Prosocial Behavior Institute), також досліджував психологію і мотивацію поведінки та вчинків Рятівників. Подружжя Перль і Самуель Олінер (Pearl і Samuel Oliner), які взяли інтерв'ю у 406 Рятівників із 5 країн вважають, що усіх рятівників вирізняв альтруїзм, висока емпатія та відчуття співчуття.¹¹

Це, на думку деяких дослідників воєнного періоду, доводить, що нехай мінімальний, але вибір існував і тоді: змиритися з ситуацією або ж чинити опір.

Дочки Катерини Сікорської (Христина, Ірина, Марія). Фото сер. 1940-х років

Христина Корпан-Сікорська(в першому ряду крайня з права), Ірина Корпан (друга з права у другому ряду) в гостях родини Клярів. Ізраїль, м. Нетанія. 2010 р. Особистий архів Михайла Гутора.

¹⁰ Ірина Корпан Бабуся, якої я не знала // Газета «Міст». – Торонто, 2010. – № 9.

⁹ Шимон Редліх. Разом і нарізно в Бережанах. Поляки, євреї та українці, 1919–1945 2-е вид./ Пер. з англ. — К.: Дух і літера, 2007. — 289 с.

¹¹ Oliner Samuel, Oliner Pearl (1988), The Altruistic Personality Rescuers of Jews in Nazi Europe, New York.

Лідія Кляр, Христина Корпан-Сікорська, Ірина Корпан у Саду Праведників народів світу в Єрусалимі. 2010 р.
Фонди НІМЗ «Бабин Яр» – КН-110.